

HULP BIJ

(de Plek der)

MOEITE

← DIT KUN JE WEL INKLEUREN. ALLEEN IN BLAUW

geklooi, gepruts en gemodder
Kleurboek voor economisch onvolwassenen

INHOUD

RUIMTE VOOR JE
EIGEN
GEDACHTEN OF
MOEITE
.....

9. EEN ervarings-
deskundig
perspectief
OP DE PLEK
DER MOEITE

EEN ARTIKEL OVER MOEITE

DE WITTE ROUTE

II. Plek voor
een column

TEST:
BENT U EEN MOETELAAR?

8. Een soort van
stappenplan voor
een PLEK DER
MOEITE

MOEITE
MIJMERING

3.
WAAROM
MOEITE
DOEN

HOOP IS
EEN WERK-
WOORD

FILMTIP

SCHRIJFSELS

DE BLAUWE
ROUTE

12. Eind-
GEDICHT

I. EEN INTRO

EERSTE HULP
BIJ MOEITE

ZICHT OP DE
MOEITE FORMULIER
DE PLEK DER MOEITE

I. EEN INTRO

Van een [redacted] naar [redacted] boekje

In het najaar van 2020 staken een aantal lectoren, een onderwijs-kunstenaar en een nieuwe-economieveranderaar de koppen bij elkaar. Dat economische onderwijs op het HBO, dat gaat meestal over het 'oude' economische [redacted]

[redacted] vlammend betoog, gaten het in een projectvoorstel, dienden het in bij SIA en die zag er brood in. Het lectorenplatform Vernieuwing Hoger Economisch Onderwijs [redacted]

[redacted] uitwisseling, moeite, struggles en plezier. Al snel bleek dat de [redacted]

[redacted] niet tot gewenste resultaten zou gaan leiden. [redacted]: Met zo'n 176 duizend ingeschreven hbo-studenten, bijna 38 procent van het totaal, is het hoger economisch onderwijs (HEO) de grootste sector in het hbo.

De aannames, theorieën, modellen en tools die juist deze studenten meekrijgen zijn bepalend voor hoe de economie en het bedrijfsleven de komende jaren zullen worden vormgegeven. We constateren dat de body of knowledge van het 'oude' economische denken ons veel materiële welvaart heeft gebracht. Tegelijkertijd stapelt het bewijs zich op dat het dominante economisch discours 'onvolhoudbaar' is.

[redacted]

[redacted]

[redacted] hoe krijgen we mensen en systemen daadwerkelijk mee in onderwijsvernieuwing? We zouden dus onderzoek gaan doen, enquêtes, interviews, observaties, actieonderzoek.... [redacted]

[redacted] andere boeg [redacted] Plekken der Moeite in te richten op verschillende hogescholen [redacted] naast onze eigen schrijfsels, gevuld is met gedachtes, overwegingen, vragen, kennis en ervaringen [redacted]

[redacted]

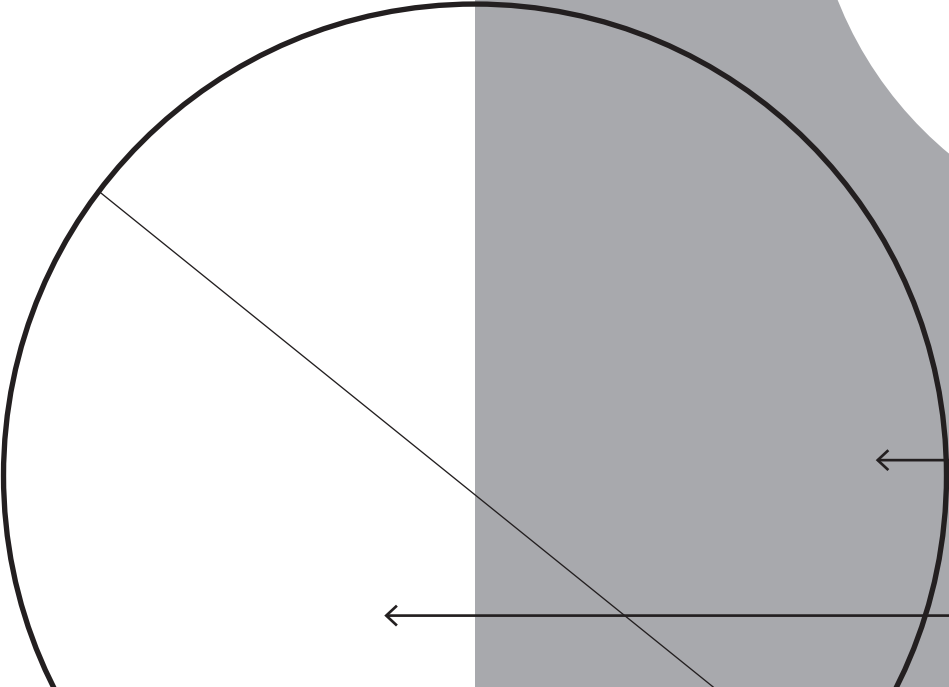
[redacted] Een plek in het bijzonder waar de complexe, weerbarstige praktijk van onderwijsvernieuwing in het economisch domein centraal kan komen te staan. Die zogeheten 'Plek der Moeite' gaat dit platform inrichten. [redacted]

[redacted] strategische onderzoeksagenda [redacted] Een robuuste, doorleefde en gedragen onderzoeksagenda die recht doet aan de 'moeite van onderwijsvernieuwing' en die voorziet in een handelingsrepertoire [redacted]

[redacted] Die onderzoeksagenda lijkt steeds meer op de achtergrond te zijn gekomen [redacted]

[redacted] Met als resultaat dit boekje. [redacted]

[redacted]

← DEZE AJB NIET INKLEUREN

← DIT KUN JE WEL INKLEUREN. ALLEEN IN BLAUW

DEPLEKDERMOEITE

DEPLEKDERMOEITE is de plek waar werkelijke en wezenlijke verandering plaatsvindt. Het is de PLEK waar we bereid zijn om af te dalen naar de onderliggende principes van hetgeen we willen veranderen. We stellen ze ter discussie omdat we aanvoelen dat ze niet langer werken. Vervolgens ontwikkelen we nieuwe principes waarvan we verwachten dat ze wel zullen werken. Dan pas verkennen we wat het leven volgens deze nieuwe principes voor gevolgen heeft voor onze denkbeelden, inzichten, regels en gedrag. Het betreden van DEPLEKDERMOEITE is een ongemakkelijk en pijnlijk proces omdat het gepaard gaat met onzekerheid, het loslaten van het vertrouwde en het opgeven van verworvenheden.

Het is goed om te beseffen dat we pas op DEPLEKDERMOEITE zijn aanbeland als we de bestaande situatie volledig ter discussie durven te stellen, bereid zijn deze helemaal op te geven en de gevolgen ervan willen accepteren. Anders verandert er niets. Laten we daarom afspreken dat we niet te snel en gemakkelijk spreken over DEPLEKDERMOEITE.

Laten we deze term echt bewaren voor die specifieke situaties waarin we ten diepste ervaren dat er aan onze fundamentele overtuigingen en zekerheden wordt gemorreld. Anders gezegd: zolang het geen pijn doet, zijn we nog niet op DEPLEKDERMOEITE aanbeland.

Dit boekje vraagt aandacht voor DEPLEKDERMOEITE omdat de door ons beoogde verandering van het business onderwijs zo ingrijpend van aard is, dat het niet anders kan dan dat we daarbij door DEPLEKDERMOEITE heen moeten. Het zal schuren en mogelijk pijn doen. Misschien worden we boos, bang of gefrustreerd. Dat geeft niet, want het is de moeite waard. Het is de moeite waard omdat we het businessonderwijs echt willen veranderen en onze toekomst veilig willen stellen.

Vandaag en vanaf nu willen wij steeds ruimte geven aan en ruimte maken voor DEPLEKDERMOEITE in ons onderwijs. Omdat daar, en alleen daar, ruimte ontstaat voor de noodzakelijke fundamentele verandering. Laten we dus DEPLEKDERMOEITE opzoeken en omarmen en niet uit de weg gaan.

3. WAAROM MOEITE DOEN?

(Tekst uit Duurzame Troonrede 2024, google hem op)

.... Hierbij is niet alleen het inkomensverlies of de kostenstijging problematisch, maar vooral de impact die dit gaat hebben op het financiële systeem. Het kapitalistische economische systeem is namelijk onlosmakelijk gekoppeld aan het financiële systeem. De economie draait op kapitaal dat is gecreëerd door banken in de vorm van leningen. Om leningen financieel te laten renderen is economische groei noodzakelijk. De **klimaatontwrichting** gaat deze **groeidwang** onmogelijk maken. Ook al wordt er namelijk een economische groei gerealiseerd van een paar procent per jaar; dan wordt deze tenietgedaan door de klimaatschade. De economie kan een structureel gat van 19% onmogelijk overbruggen. Het financiële systeem is prima in staat om tijdelijke schokken op te vangen (economische recessies zijn een inherent onderdeel van het economische systeem), maar kan onmogelijk functioneren met een structurele economische neergang. Banken kunnen prima slagen voor een stresstest bij een tijdelijke recessie, maar zijn niet in staat om een gezonde kapitaalpositie te bewaren bij een structureel krimpende economie. En met de ecologische **permacrisis** er is **geen enkel perspectief op economisch herstel**, slechts verdere verslechtering! Biodiversiteitsverlies laat een soortgelijke ontwikkeling zien. Het World Economic Forum heeft berekend dat ongeveer de

heft van alle wereldwijde economische activiteit afhankelijk is van de natuur. Door ecologische degeneratie en destructie komen deze 'ecosysteem services' in het gedrang. Dr. Nicola Ronger en Dr. Jimena Alvarez van het aan Oxford University gelieerde Groen Finance Institute hebben onlangs de economische gevolgen van ecologische degeneratie en destructie voor Engeland berekend. Hun in april 2024 gepresenteerde rapport concludeert dat het Bruto Binnenlands Product van Engeland in de komende decennia 12% zal dalen als gevolg van het verlies van ecosysteem services. Om dat in perspectief te zetten: de reductie van het Britse BBP als gevolg van de **financiële crisis** in 2008 bedroeg 5%. De reductie als gevolg van de COVID-crisis bedroeg 11%. Beide waren een incidentele crisis. De permacrisis is echter geen tijdelijk ongemak, maar een nieuwe realiteit. En tenslotte creëert ook milieuvervuiling (waterverontreiniging, bodemverontreiniging en luchtverontreiniging) een economisch pad van vernieling. Het gerenommeerde Britse blad The Lancet presenteerde in 2017 een onderzoek waarbij de financiële schade ten gevolge van milieuvervuiling werd begijferd op 4600 miljard dollar per jaar. Sindsdien is de situatie niet verbeterd, maar **verslechterd**. Het bedrijfsleven lijkt vooralsnog niet bereid om de bedrijfsvoering echt aan te passen aan de vereisten van **klimaatontwrichting, bio-diversiteitsverlies en milieu-vervuiling**. De Carbon Majors Database toont bijvoorbeeld dat de 57 olie-, gas-, kolen- en cementbedrijven, die 80% van de wereldwijde CO2-emissies voor rekening nemen, sinds het

Ik besef terdege dat de term ineenstorting
zwaarbeladen is. We associëren ineenstorting
met
apocalyptisch beelden, zoals we die kennen uit
Hollywood-rampenfilms. Deze ineenstorting ziet er
echter anders uit: het is geen plotselinge gebeurtenis,
maar een
voortschrijdend, verergerend proces.
Er is sprake van een ecologisch-economische
Verelending. De steeds groter wordende ecologische
ontwikking zal economische verslechtering en
sociale verpaupering veroorzaken in de vorm van
onrechtvaardigheid, ongelijkheid, onveiligheid en onrust
(de kloof tussen rijk en arm wordt steeds groter) en
resulteren in een
steeds groter worden onbehagen
(we worden steeds
ontevredener en
ongelukkiger). Er
zal een onoplosbare
neerwaartse spiraal
ontstaan.

Parijs-akkoord in 2016 juist 55% procent meer zijn gaan uitstoten. Oil Change International presenteerde
in mei 2024 in het Engelse dagblad The Guardian onderzoek waaruit blijkt dat geen van de grote
ollemaatschappijen op koers ligt wat betreft het behalen van hun klimaatbeloften. En misschien nog
wel het **meest confronterend** is de ontwikkeling die gaande is bij het
Science Based Target Initiative. Hierbij zien we dat na een periode waarin steeds meer bedrijven zich
committeerden aan Netto-Nul-in-2050 doelstellingen, bedrijven nu massaal een terugtrekkende beweging
maken. Recentelijk hebben meer dan 200 bedrijven hun duurzaamheidsdoelstellingen teruggeschroefd
of zelfs helemaal teruggedraaid, en voldoet slechts 4% van alle geregistreerde bedrijven aan de Netto-
Nul-in-2050 richtlijnen. Alhoewel elke legitimiteit daarvoor ontbreekt, houdt het bedrijfsleven vast aan
business as usual en lijkt er geen echt urgentiebesef en geen echte transitiebereidwilligheid te zijn.

Al met al acht ik het daarom zeer waarschijnlijk dat ook de transitieweg **doodloopt.**
Klimaatverandering,ecosysteesservices-
verlies en milieuvervuiling gaan simpelweg te snel, zijn
te complex om op te lossen, en veroorzaken een te grote en langdurige ontwrichting van de
markteconomie. Een ecologisch-**economische ineenstorting**
is onafwendbaar.

HOOP

Hoop is een kwaliteit van de ziel
en hangt niet af van wat er in de wereld gebeurt.

Hoop is niet voorspellen of vooruitzien.
Het is een gerichtheid van de geest,
een gerichtheid van het hart, verankerd voorbij de
horizon.

Hoop in deze diepe en krachtige betekenis
is niet hetzelfde als vreugde omdat alles goed gaat,
of bereidheid je in te zetten voor wat succes heeft.

Hoop is ergens voor werken
omdat het goed is,
niet omdat het kans van slagen heeft.

Hoop is niet hetzelfde als optimisme;
evenmin de overtuiging dat iets goed zal aflopen.

Het is de zekerheid
dat iets zinvol is
onafhankelijk van de afloop,
onafhankelijk van het resultaat

(Havel)

IS EEN

WERKWOORD

ZICHT OP DE MOEITE

1. De moeite die ..... heet

2. Wat is de kern, de aard van de moeite?

.....
.....
.....
.....

3. Waar en hoe manifesteert de moeite zich in de onderwijsomgeving? (wees 2 keer concreet)

WAAR

HOE

.....	.....
.....	.....

← NAAR EIGEN
INZICHT IN TE
KLEUREN

4. Wie draagt op welke manier bij aan de moeite?
(wees 2 keer concreet)

WIE

HOE

.....	.....
.....	.....

5. Op een schaal van 1 (eitje) tot 10 (ondraaglijk), hoe zwaar drukt de moeite op je? ....

6. Echte moeite komt binnen. Op welke wijze manifesteert de moeite zich in jou persoonlijk?

.....
.....
.....
.....

7. Mijn hulpvraag luidt:

.....
.....
.....
.....

EERSTE HULP BIJ MOEITE

(voor hulpvraag, z.o.z.)

Naam hulpverlener

Naam hulpverlener

Naam hulpverlener

.....

.....

.....

Belbaar?

Belbaar?

Belbaar?

Nee / Sure, op telnr:
06-

Nee / Sure, op telnr:

Nee / Sure, op telnr:

Eerste zoek- of
denkrichting voor hulp:

Eerste zoek- of
denkrichting voor hulp:

Eerste zoek- of
denkrichting voor hulp:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Hulpbronnen (boeken,
experts, artikelen, films &
docu's, werkvormen, etc.):

Hulpbronnen (boeken,
experts, artikelen, films &
docu's, werkvormen, etc.):

Hulpbronnen (boeken,
experts, artikelen, films &
docu's, werkvormen, etc.):

.....

.....

.....

.....

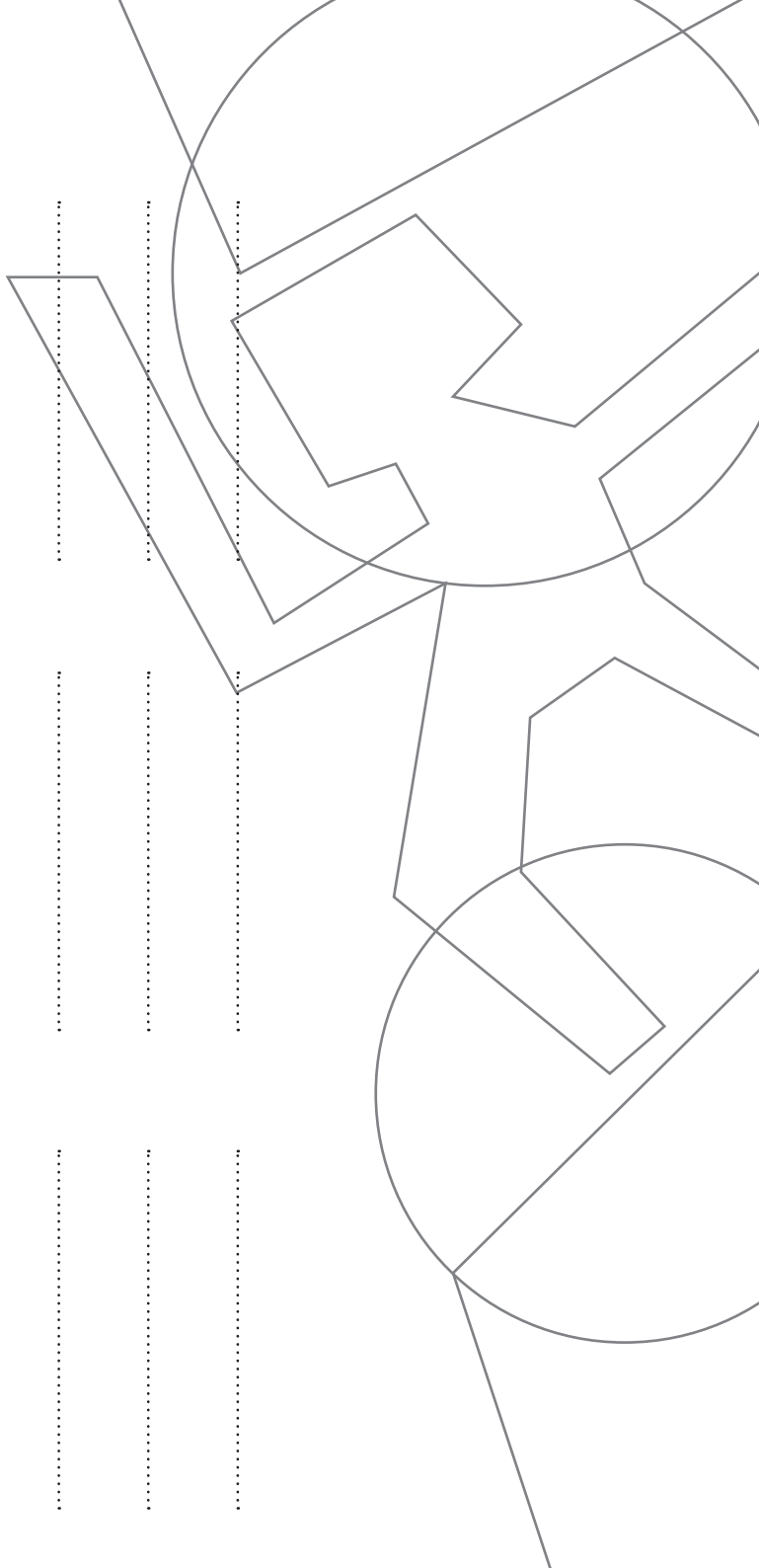
.....

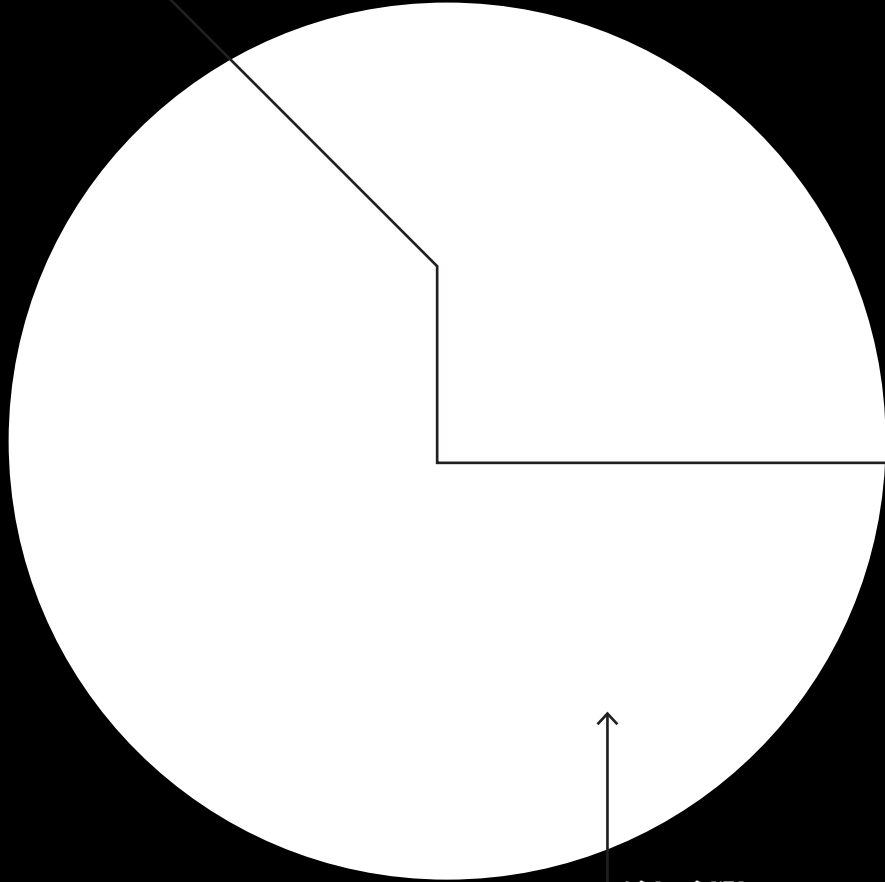
.....

.....

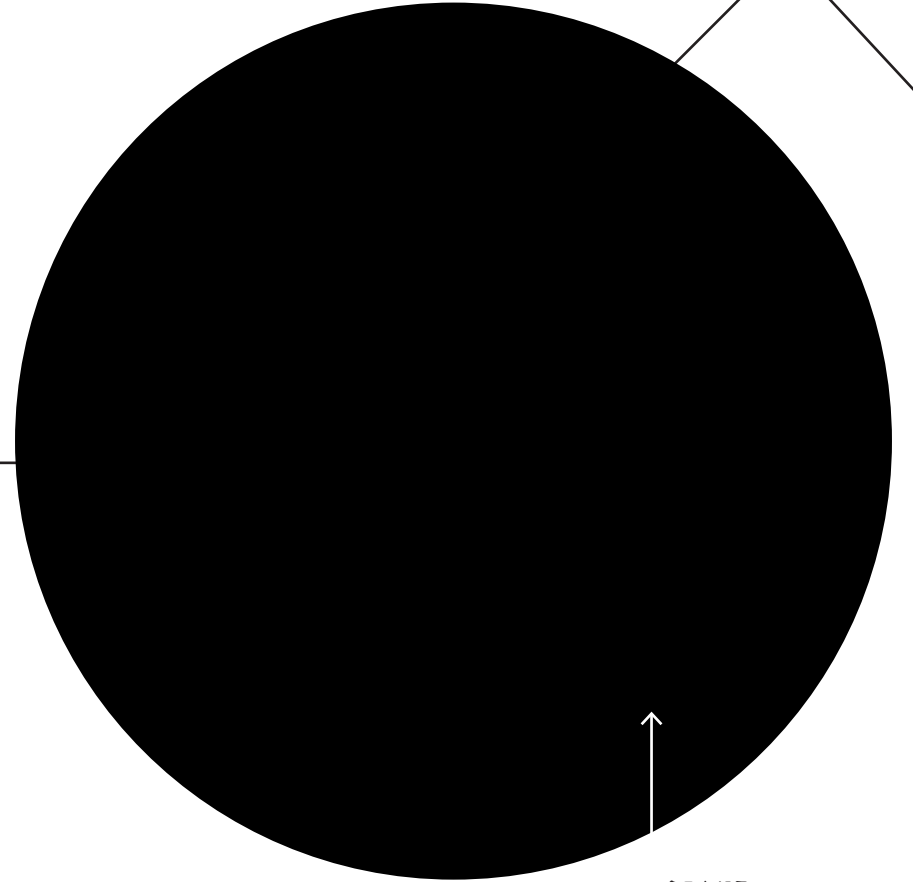
.....

.....

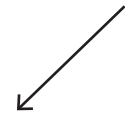

DOE MOEITE.
TEKEN IETS ORIGINEELS HIER

OF HIER.
OF HIER.

Bent u een Moeitelaar?

Omcirkel wat past

1. Moeitelaren zien zichzelf vaak op als een verbinder, tussen mensen en onderdelen van de eigen organisatie, maar ook tussen organisaties.
2. Moeitelaren maken zich zorgen over klimaat, maar ook over de toekomstige generaties. Liggen soms ook wakker. Ze bewegen tussen genieten de schoonheid van de wereld en den mensheid, en de dreiging die boven ons hangt.
3. Moeitelaren doen aan meerrichtingsverkeer: Aanwezigen hadden niet zozeer enkel een hulpvraag of hulpaanbod, maar kunnen beide rollen verkeren. Sterker nog, in bepaalde gevallen kan het bieden van hulp tegelijkertijd behulpzaam zijn voor de bieder van hulp. Zie ook punt 4.
4. De hulpvraag van Moeitelaren is niet enkel cognitief van aard. Voorafgaand was de sessie in gericht op didactiek, inhoud en veranderkunde in lijn met de doelstellingen van het lectorenplatform. Gedurende de sessies leerden we ook de hulpvraag en gelijktijdig -aanbod van wat je 'bemoediging' kunt noemen. Het herkennen van de moeite bij elkaar, er over praten, had op zich zelf al waarde die je therapeutisch kan noemen, maar op z'n minst moed of vertroosting gaf.
5. Moeitelaren hebben behoefte aan economie onderwijs en didactiek dat naast op het Hoofd, ook gericht is op Hart en Handen.
6. De moeitelaren zijn ervan overtuigd dat er eigenlijk al heel veel materiaal en kennis is, en heel veel wel willenden. Maar het stukt om het in de praktijk te brengen.
7. Moeitelaren doorleven de paradox tussen systeemwereld en leefwereld. In het bijzonder in het onderwijs, waar de nieuwe wereld vraagt om aanvullende kennis. De oude kennis is niet overbodig, maar er komen inzichten bij. Maar je kunt maar zoveel doen in een uur.
8. Moeitelaren worstelen met het vinden van een balans tussen de bredere kennis die zij vergaren (bijvoorbeeld over de bias es die we allemaal hebben, en hoe diep het economisch denken is verweven in onze maatschappij) en een diep besef dat eenduidige kennis ook nog ontbreekt (bijvoorbeeld als het gaat om meervoudige waardecreatie, of hoe een paradigma verandering te bewerkstelligen, hoe collectiviteit te benadrukken). Dat leidt tot emoties, zoals gelatenheid, frustratie. Men is soms ook bang om als activistisch bestempeld te worden.
9. Moeitelaar zijn is een resultaat van tegen de stroom in zwemmen. Hierdoor gaat het doorbrengen van veranderingen voor vernieuwing van het economieonderwijs vaak prutsenderwijs. De pioniers krijgen namelijk nog niet altijd alle handen op elkaar binnen de opleiding of academie om vergaand te vernieuwen.
10. Er werd gesproken over moeite op verschillende niveaus:
  - a. Onderwijs: MT, collega's, auditcommissie en studenten.
  - b. Politiek en bedrijfsleven
  - c. Juridisch
11. Moeitelaren hebben behoefte aan visie boven zichtbaarheid. De toekomst inbeelden of verbeelden. Nieuwe mogelijkheden en kansen verbeelden. Ondenkbaarheid de ruimte geven.
12. Moeitelaren herkennen dat de moeite zich fysiek kan uiten in 'frustratie', 'somberte', 'gelatenheid' of zelfs 'ziekte'.
13. Moeitelaren hebben behoefte om een coalition of the willing te vormen.

Score 0-5 Doe geen Moeite
 Score 5-7 Beginnende Moeite
 Score 7-13 Geen Moeite is te veel
 Score > 13 uuuh

DOE DE TEST!!!!
 en kom erachter
 hoe moeilijk jij bent!

ENERGIE

Is dit nu een Plek der Moeite. Een soort energie die in het dagelijks werk en leven moeilijk oproepbaar is. Gaat het wel ergens over? Leren we wat we moeten leren? Is het welbestede levenstijd of werktijd? Het voelt wel goed vandaag. Ik denk dat we hier met mensen zijn die doen wat ze moeten doen. Ik vind het wel fijn hier. De tijd ging snel voorbij en het uitzicht is aangenaam. Een soort van hetzelfde maar dan op een andere plek. Je neemt toch steeds jezelf mee.

ZOEKTOCHT

Een kritische zoektocht vraagt dat we op een gegeven moment ook weten waar naartoe we zoeken. Dat we een beeld hebben van hoe het wel goed is of in elk geval beter. Wanneer durven we zelf die specifieke vooringenomenheid van onszelf te bevragen. Wanneer zeggen we eigenlijk. Ja nu zijn we er. Als de dag voorbij is? Als een doel is bereikt. Wie en wat bepaalt dat? Wie challenged ons dan op de meest vreugdevolle momenten? Wat maakt dat we er zeker van zijn dat we niet op onze lauweren gaan rusten.

SCHRIJFSELS

8. Een Soort van Stappenplan voor een PLEK DER MOEITE

Enige tijd geleden verscheen het artikel voor tijdschrift Waardenwerk: 'Innovatie van het businessonderwijs: werken in de Plek der Moeite'. ~~Dit artikel heeft uiteindelijk geleid tot de oprichting van het mode door SIA gefinancierde rectorenplatform Vernieuwing van het Economieonderwijs (LE-VEO), een initiatief van lector en docent van Uden (Haagse Hogeschool), Kaj Morol (Avans), Liesbeth Rijdsijk (Windesheim), Matthias Oitbaar (Stenden) en Kees Klemp en Frank Berkers (Hogeschool Rotterdam). Met dit platform willen we kortgezegd de moeite van vernieuwing in het economieonderwijs aangaan.~~ Concrete handvatten daarvoor vinden wij in het door André Wierdsma geïntroduceerde begrip 'Plek der Moeite'.

Onderwijsvernieuwing als Plek der Moeite gaat over de bedrieglijke eenvoud van business as usual, over aangeleerde schijnhelderheden en over de verstikkende logica die we onze studenten aandoen. Onderwijsvernieuwing zoals wij het hier zien gaat over hoe je daar vanuit het hoger beroepsonderwijs 'iets' tegenover kan plaatsen. Iets in dienst van een volhoudbare economie. Ook als dat geen makkelijk of helder verhaal is. Ook als die vernieuwing moeite kost.

~~Met dit starterspakket willen wij onze idool over onderwijsvernieuwing als Plek der Moeite toegankelijk en praktisch uitvoerbaar maken voor iedereen die bij wil dragen aan vernieuwing van het economieonderwijs in het HBO. Uiteraard kan en mag dit starterspakket ook gebruikt worden door onderwijsvernieuwers in de hele onderwijsketen, van basisschool tot universiteit.~~

~~Het starterspakket is, zoals de naam al zegt, bedoeld als beginpunt van onze gezamenlijke zoektocht naar het ontwikkelen van economieonderwijs dat de basis legt voor een ecologisch en sociaal duurzame en rechtvaardige samenleving. Het kan ons op gang helpen, over de eerste drempel heen, en ons aansporen om 'gewoon' te beginnen.~~

~~Je vindt hier antwoorden op de volgende twee vragen:~~

1. Wat verstaan we onder een Plek der Moeite en wat gebeurt daar?
2. Hoe begin je een Plek der Moeite en hoe richt je deze in?

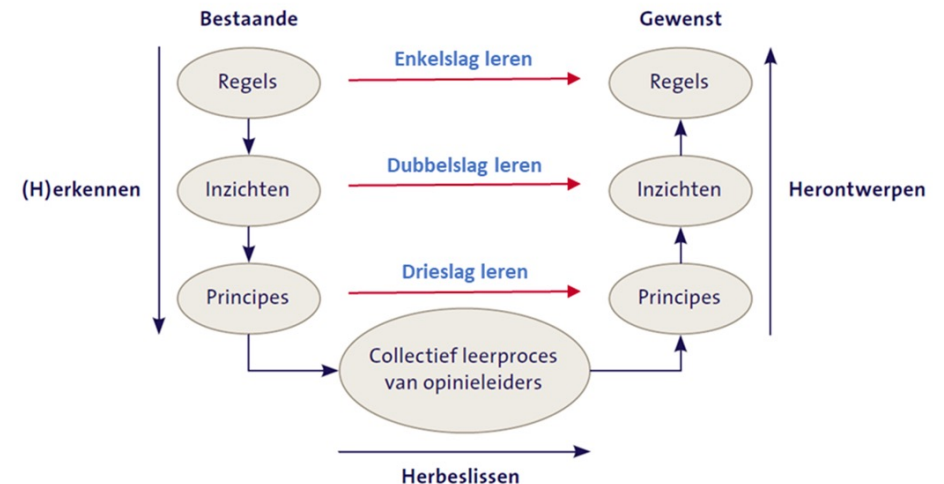
Ook als je zelf al een Plek der Moeite bent begonnen - laat ons dat dan vooral weten - ~~kan deze handreiking handig zijn om zaken te toetsen, eventueel aan te scherpen en verder te ontwikkelen.~~

Kader - Waarom maken wij ons druk over vernieuwing van het economieonderwijs in het HBO?

Er staat wat op het spel met onderwijsvernieuwing. De initiatiefnemers van het platform zijn er allemaal van overtuigd dat het economieonderwijs in het hbo zich nadrukkelijker in dienst kan stellen van een economie die deugt. Met zo'n 176 duizend ingeschreven hbo-studenten, bijna 38 procent van het totaal, is het hoger economisch onderwijs (HEO) de grootste sector in het hbo. De aannames, de theorieën, de modellen, de tools, de logica, de ethiek - alles wat wij als opleiders deze HEO-studenten meegeven zal, zo moeten we willen aannemen, medebepalend zijn voor hoe de economie en het bedrijfsleven de komende jaren worden vormgegeven. Als de studenten van nu de beslissers van morgen zijn, kan het belang van goed economieonderwijs nauwelijks worden overdreven.

Wat verstaan we onder een Plek der Moeite en wat gebeurt daar?

De Plek der Moeite, een begrip dat uitgewerkt is door André Wierdsma, is de plek waar werkelijke en wezenlijke verandering plaatsvindt. Het is de plek waar we bereid zijn om af te dalen naar de onderliggende principes van hetgeen we willen veranderen. We stellen ze ter discussie omdat we aanvoelen dat ze niet langer werken ((h)erkennen). Vervolgens ontwikkelen we nieuwe principes waarvan we verwachten dat ze wel zullen werken (herbeslissen). Dan pas verkennen we wat leven volgens deze nieuwe principes voor gevolgen heeft voor onze denkbeelden, inzichten, regels en gedrag (herontwerpen). Dit leerproces wordt afgebeeld in de onderstaande figuur:

U-bocht van collectief leren. (Gebaseerd op Wierdsma, 1999)

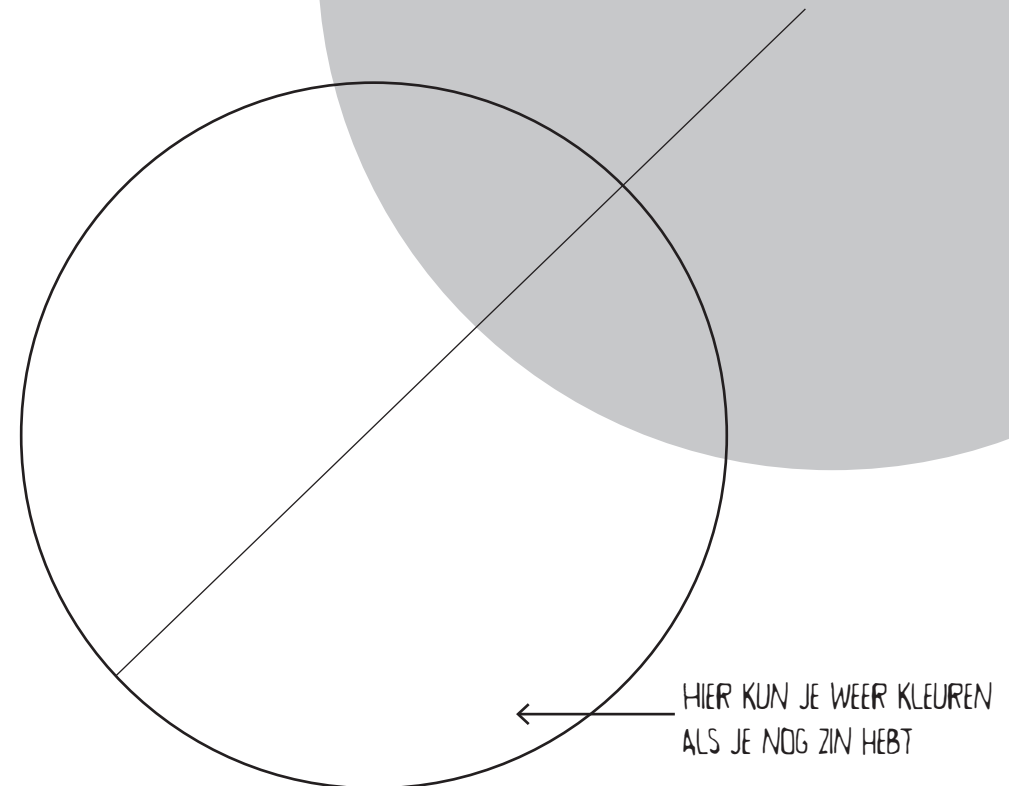
Het betreden van de Plek der Moeite is een ongemakkelijk en confronterend proces omdat we ten diepste ervaren dat er aan onze fundamentele overtuigingen en zekerheden wordt gemorreld. Het is een plek waar hoorbaar en zichtbaar spanning is omdat we worden uitgedaagd om het vertrouwde los te laten en verworvenheden op te geven. Dit betekent dat we niet te snel en te gemakkelijk moeten spreken over de Plek der Moeite. We zijn daar pas echt aanbeland als we de bestaande situatie volledig ter discussie durven te stellen, bereid zijn deze helemaal op te geven en de gevolgen ervan willen accepteren.

ANDERS
VERANDERT
ER NIETS.

SCHRIJFSELS

STOPPEN

Verandering van binnenuit of van buitenaf. Alle mensen hebben goeie intenties. Waarom lopen we dan met zijn allen vast? In een systeem dat we zelf maken. Als een toren van Babel. Waarvan we de bouwtekeningen zijn kwijtgeraakt. Maar het spel moet gespeeld blijven. Stoppen kan niet meer.

Kader - Een voorbeeld van de 3 stappen in de Plek der Moeite

(H)erkennen

Op regelniveau (dat wat mag en moet) dragen we in het businessonderwijs uit dat bedrijven zoveel mogelijk spullen moeten verkopen om succesvol te zijn en dat ze daarom gevraagd en ongevraagd reclame mogen maken. Huidige inzichten (weten en begrijpen) die we in het business onderwijs centraal stellen gaan onder andere over de werking van markten, de totstandkoming van prijzen, de mores van het bedrijfsleven, of over hoe het consumentenbrein werkt en hoe daarop kan worden ingespeeld middels marketing. Huidige principes hebben betrekking op de onderliggende overtuigingen die het business onderwijs meegeeft aan studenten dat het scheppen van financiële waarde de belangrijkste taak van bedrijven is en dat aandeelhouders de belangrijkste stakeholders zijn.

Herbeslissen

We laten huidige principes los en stellen met elkaar vast dat het scheppen van financiële waarde nooit ten koste mag gaan van menselijk en ecologisch welbevinden en dat economische groei derhalve alleen nog nagestreefd wordt wanneer en waar het daadwerkelijk bijdraagt aan het verbeteren van het leven van mensen en tegelijkertijd niet ten koste gaat van het ecosysteem.

Herontwerpen

Met het aannemen van de nieuwe businessprincipes veranderen de inzichten over nut een noodzaak van markten, de manier waarop we waarde creëren en prijzen bepalen, de mores van het bedrijfsleven, en het doel en de functie van marketing. Daarmee veranderen ook de regels: bedrijven mogen geen schade meer berokkenen aan anderen voor eigen gewin, ze moeten eerder minder dan meer spullen verkopen en wellicht moet reclame helemaal verboden worden.

Hoe begin je een Plek der Moeite en hoe richt je deze in?

Als je een Plek der Moeite wilt beginnen zijn er verschillende zaken waarmee je rekening wilt houden en 'spelregels' die je wilt volgen om ervoor te zorgen dat je een ~~bloeiende, inspirerende en effectieve~~ omgeving schept voor verandering van het businessonderwijs. Deze hebben betrekking op drie niveaus: inhoud, didactiek en organisatie.

Inhoud

Waarover gaat jouw Plek der Moeite? In principe kun je elke fundamentele verandering in een Plek der moeite aan de orde stellen. In dit geval gaat het om de verandering van de businesssysteem en het daarmee samenhangende businessonderwijs. In de Plek der Moeite ga je, ~~zoals in het vorige deel is toegelicht, de regels, inzichten en principes van de huidige businesspraktijk in kaart brengen en kritisch bevragen. Vervolgens ga je besluiten hoe de huidige principes dienen te veranderen en welke principes ervoor in de plaats dienen te komen. Tot slot werk je inzichten en regels uit die daaruit voortvloeien voor de nieuwe businesspraktijk.~~

~~Om dit alles goed te kunnen doen is het noodzakelijk dat je inhoudelijk voldoende toegerust bent om dit proces te begeleiden. Kortom, je moet voldoende op de hoogte zijn van de huidige businesspraktijk, alsmede voldoende ideeën hebben over een mogelijk gewenste alternatieve businesspraktijk. Je kunt uiteraard een of meerdere gasten (inhoudelijke experts) uitnodigen om specifieke inhoudelijke input in te~~

~~brengen om zowel de analyse van het huidige als de ontwikkeling van het alternatieve systeem te voeden en te vormgeven.~~

Didactiek

Welke didactische aanpak pas je toe in een Plek der Moeite? Dit betreft jouw persoonlijke competenties, ervaringen en professionaliteit als docent, begeleider of coach. We gaan er vanuit dat je zelf in staat bent om op basis van de karakteristieke kenmerken van een Plek der Moeite de best passende en meeste effectieve didactische aanpak te ontwikkelen. De belangrijkste kenmerken van een Plek der Moeite zijn de volgende:

1. Deelnemers in een Plek der Moeite durven de bestaande businesspraktijk volledig ter discussie te stellen en zijn bereid deze praktijk op te geven en de gevolgen ervan te accepteren;
2. Deelnemers in een Plek der Moeite erkennen en omarmen:
  - a. De complexiteit van de businesspraktijk en proberen deze niet te vermijden;
  - b. De emoties die (vaak) ontstaan tijdens dit collectieve-persoonlijke proces;
3. Deelnemers in een Plek der Moeite moeten kunnen rekenen op een veilige omgeving waar ruimte is voor emoties en gedoe en waar steun is;
4. Als deelnemers in een Plek der Moeite wil je zoveel mogelijk relevante belanghebbenden betrekken (studenten, docenten, en praktijkprofessionals).

~~Om recht te doen aan bovenstaande kenmerken in jouw Plek der Moeite dien je de didactiek er zo goed mogelijk op af te stemmen. Denk ook na over welke voorbereiding nodig is door deelnemers, hoe~~

~~je de Plek der Moeite voorvoert en welke opvolging of nazorg er nodig is.~~

SLOT

Voor een succesvolle Plek der Moeite is ~~inbedding in de (onderwijs) organisatie~~ cruciaal. De doelstelling, aard en aanpak van een Plek der Moeite staan vaak haaks op de huidige opvattingen, gewoonten en gebruiken van de organisatie waarin moeite en ongemak juist liever vermeden worden en er een sterke voorkeur heerst voor eenvoud, beheersbaarheid en controle. Zorg er dus voor dat jouw Plek der Moeite de ~~expliciete steun heeft van je leidinggevende(n) en collega's~~. Maak duidelijk wat de bedoeling is en leg de spelregels uit - dit startpakket kan je daarbij helpen; eventueel 'gedoe' hoort erbij en is geen reden tot paniek. Spreek af hoe je hen betreft bij de evaluatie en nodig hen uit om (een keer) deel te nemen.

filmtip:

STALKER

EEN ARTIKEL OVER MOEITE

Innovatie van het business onderwijs: werken in de moeite

van Nico van Uden en Kaj Morel

De kwestie waar wij ons in dit artikel druk op maken is de volgende:

Als maatschappelijke verandering *noodzakelijk* is omdat we onze leefwereld met ons gedrag ernstig bedreigen (IPCC, 2021);

Als we ons *realiseren* dat onze samenleving in belangrijke mate gedictieerd wordt door economische denkbeelden en dat econo-

**De context: o
de neoklassi
onderwijs**

Jaarlijks stude
kwart van al
universiteiten
mische domei
ruim tienduiz

hoogleraar economie aan de Universiteit van Amsterdam. Naar aanleiding van de vraag waarom economische tijdschriften zo weinig gepubliceerd hebben over de klimaatcrisis reageert Schinkel als volgt:

‘Mijn standpunt is dat je mainstream economie heel goed moet doceren en dan kun je ook begrijpen wat eromheen nog interessante fenomenen kunnen zijn. We moeten de basis aanleren, ik heb ook jarenlang het tweedejaars vak micro[economie] gegeven (...) dat is harstikke standaard (...) dat moet je gewoon leren. En om daar nou kritiek op te hebben. Je moet toch eerst even leren lopen en dan kun je rennen.’

In dit artikel proberen we een antwoord te vinden op de vraag waarom het economisch onderwijs zo moeizaam vernieuwt en waar we een opening voor onderwijsinnovatie zouden kunnen maken. De focus in dit artikel ligt op het businessonderwijs in het hbo, waar beide auteurs werken.

Waarom businessonderwijs zo moeizaam verandert

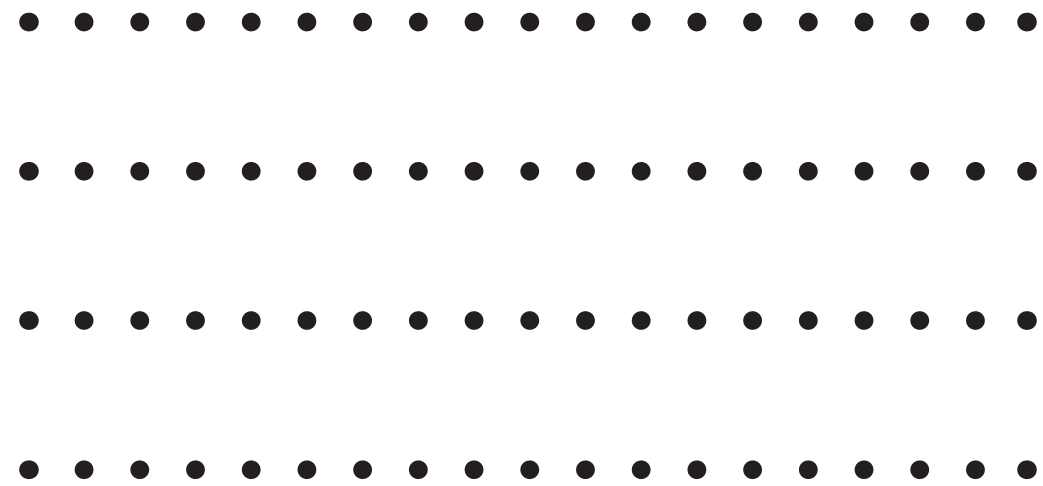
Waarom komt het type onderwijsinnovatie

lopen hoeve vast a nomie (‘welk nen b

We b die ve om ve vraag schoo.

Een e stelling kome vernie gen zi de hbo duizer docen ganisa van de (Verm aan di rooste elkaar ties ne medev IT-faci

RUIMTE VOOR JE EIGEN GEDACHTEN OF MOEITE

en examenregeling (OER) en meerjarenplannen op evenveel stellingenplannen, faculteitsplan- ningsplannen. Veel is vastgelegd en met het vastleggen wordt de perimenteeruimte die nodig is tie ingekaderd. Onderwijsver- elen zich aan banden gelegd.

reden waarom onderwijsinnova- o lastig tot stand komen

ken met de grote van de docenten.

de leiding van

ijnsinstellingen

loed heeft op

ernieuwing.

rs van ad-

urner (Babe-

. Deurzen, en

) deden onder-

nderwijsvernieu-

hbo en concludeer-

ovatie weliswaar hoog

urlijke agenda's staat maar dat

ktijk weinig sturing plaatsvindt

ng van de innovatie, de precieze

van en de snelheid waarmee ze

en gerealiseerd: '[bestuurders]

erwijsprofessionals voldoende

ve betrokkenheid van docenten. gaat niet vanzelf.

Want een vierde reden waarom innovaties stagneren heeft betre

werklast van docenten. Uit med

derzoek in 2020 blijkt dat meer

van het hbo-personeel een (ve

werkdruk ervaart (ScienceGuide

vraagd naar de belangrijkste b

ervaren werkdruk benoe

ten vooral het gevoe

moeten doen in te

(Moore, Mierlc

& Bakker, 2

ideale oms

voor onderw

wordt ook l

gesprekken

ten. Zij geve

werkdruk die

met het regulier

(colleges voorberei

zorgen, nakijkwerk, v

gen met collega's, deelname

lende clubjes) vaak al zo groot

werkelijke onderwijsvernieuwin

maar het bijhouden van nieuwe v

ene redenen waarom on- n het hbo-onderwijs moei- nen, gaan we hieronder in t beestje: waarom is juist zo onbuigzaam?

mentdenken het ijs gegijzeld

zijn on-

morele

business-

lector

e van

dat de

t domi-

de busi-

ltijd zelf-

rdewijk, 2018).

1960 liet businesson-

etsen als een pragmatische

it betreft het curriculum

een tamelijk ongerichte,

verzameling van commer-

itige vakken met een sterke

ijk. Studenten kregen wel

businessdenken zijn do- dewijk, 2018, p. 130). F- het aandeelhouderkap- nisaties primair moeder 'financiële activa'. Het- maakt zakelijke afweg

overzichtelijk: de a

van de assets

is de ve

van de

waar

min

verc

krik

dat

polit

gan er

bers en

ken niet alle

wordt bevorderd.

wordt in sectoren die

blieke domein werden

zorg, onderwijs en ook

den gaan kennismaken

markt. Aan managers (d

om deze tucht te vertale

Waarom is het business-

onderwijs in het hoger

beroepsonderwijs dan nog steeds

grotendeels gebaseerd op oude,

ontwrichtende economische

grondslagenen hoe maken we

ruimte voor businessonderwijs in

dienst van een economie

die deugt?

hoog

urlijke agenda's staat maar dat

ktijk weinig sturing plaatsvindt

ng van de innovatie, de precieze

van en de snelheid waarmee ze

en gerealiseerd: '[bestuurders]

erwijsprofessionals voldoende

n.' (p.9). Dat docenten veel vrij-

n bij het vormgeven van hun on-

Een laatste algemene belemmer- derwijsinnovatie die we hier noe-

maken met de plek van het hbo it- landschap. Het hoger beroepson-

gich nooit laten voorstaan, en a-

te
ange tussenbalans die we op-
het eind van dit artikel. Het
sch denken waarop we hier
teren is even destructief als
het businessonderwijs,
grijke rol zou moe-
de *Bildung* van
ige genera-
rs van een
mie, is de
ie overal –
studenten
oe we hen
en en in het
waaruit do-
en.

ken we deze situatie
ve het business onderwijs uit
wde gevangenis? Wij zien een
oor in het leren loslaten van
e eenvoud waarmee het main-
ss onderwijs zo succesvol is
e laten ons daarbij laten inspi-
t werk van André Wierdsma
ken in 'de Plek der Moeite'.
999; Roekel-Kolkhuis-Tanke,

Dit alles, stelt Wierdsma:
Vandaar: moeite.

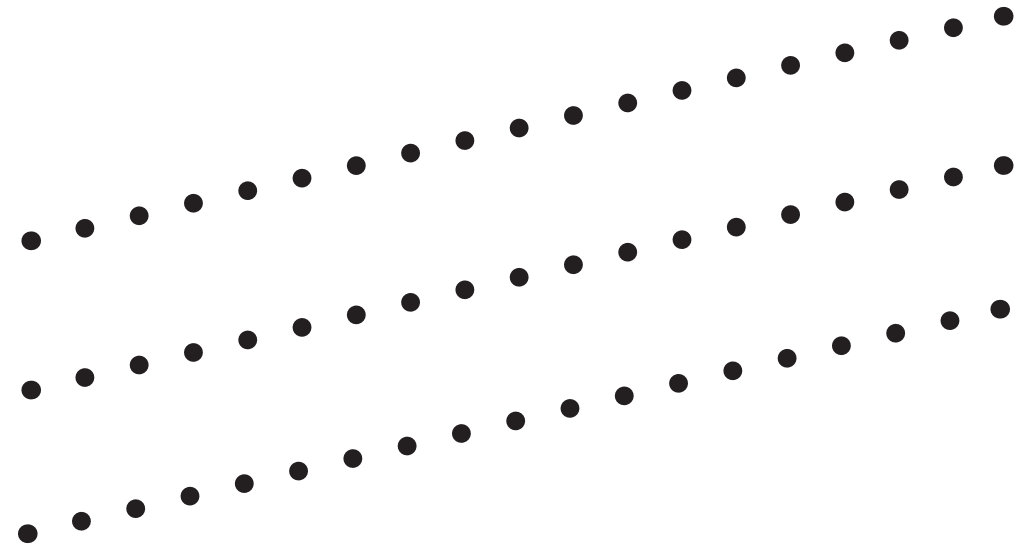
Werken in de Plek der
Wierdsma samen met
organisaties. Van
dividueel le

En juist in deze door
het modelmanagementdenken
gepredikte eenvoud, schuilt
misschien wel een van de
belangrijkste obstakels voor
onderwijsvernieuwing in het
businessonderwijs in
het hbo

dan col
Wierd
colle
het
loop
ind
gyr
het
voor
cessen
p. 460). 2

del uit figuur
onderscheid gemaakt
waarop verandering l
regelniveau (dat wat
inzichtniveau (dat wa
pen) en het niveau va
titeit: dat we wat we
elk niveau is een and
orde: enkelslag, dubb
lectief leren. Enkelslag

RUIMTE VOOR JE EIGEN GEDACHTEN OF MOEITE

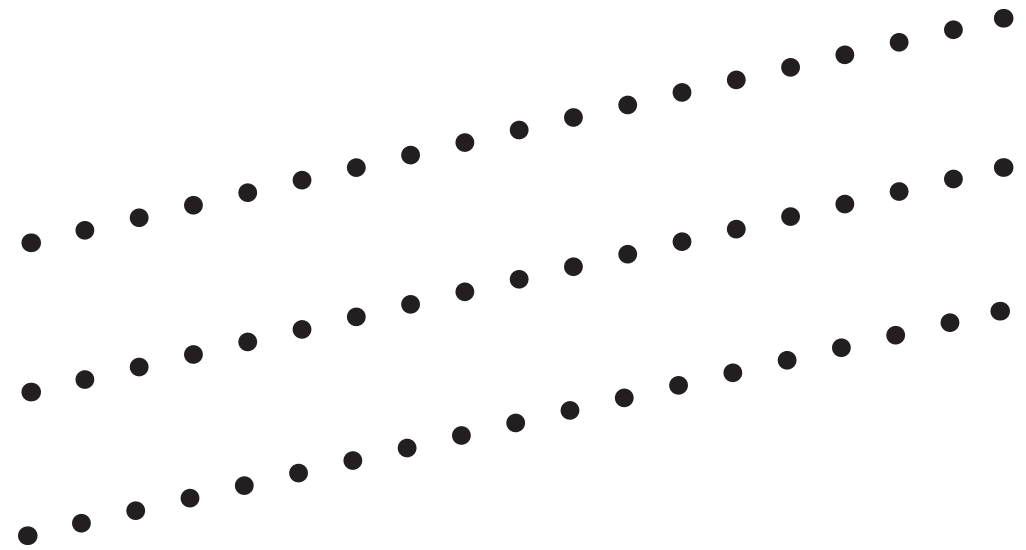
Figuur 1 U-bocht van collectief leren met de Plek der Moeite. (Gebaseerd op)

De Plek der Moeite vinden we – of misschien beter gezegd: de Plek der Moeite vindt ons – wanneer we afdalen in het model en verander-vragen stellen die raken aan het ‘waartoe’: ‘De principes waarop de organisatie is gebaseerd komen ter discussie te staan.’ (Wierdsma, 1999, p.463). Een Plek der Moeite openbaart zich meestal in de praktijk; je weet dat je er bent aangekomen op het moment dat je merkt dat veranderen lastig wordt, als de gevraagde beweging niet vanzelf gaat. Werken op de Plek der Moeite kan niet zonder het kritisch bevragen van waarden en diepe overtuigingen die niet alleen op het niveau van het individu worden belichaamd, maar die bovendien door veelal impliciete, collectieve processen cultureel in stand worden gehouden. Het is niet gemakkelijk ze te heroverwegen, zeker als niet direct duidelijk is welke principes ervoor in de plaats komen en wat de gevolgen van het accepteren van de verandering zijn. Wierdsma erkent dat dit proces van herbezinning vaak zeer pijnlijk is: ‘Het overstappen naar een nieuw kader vraagt het

ontwik-
tronen
men) d
no pain
had je
teerd ir

Het or
Wierds
lende
mige c
met de
mis r
‘Eerst
vragen
wat ze
daan’,
zeker (
gefrust
maar k
den bc
realisti
het bijl

RUIMTE VOOR JE EIGEN GEDACHTEN OF MOEITE

oals we dat
sche reden:
betrekkelijk
moeite net
ken.

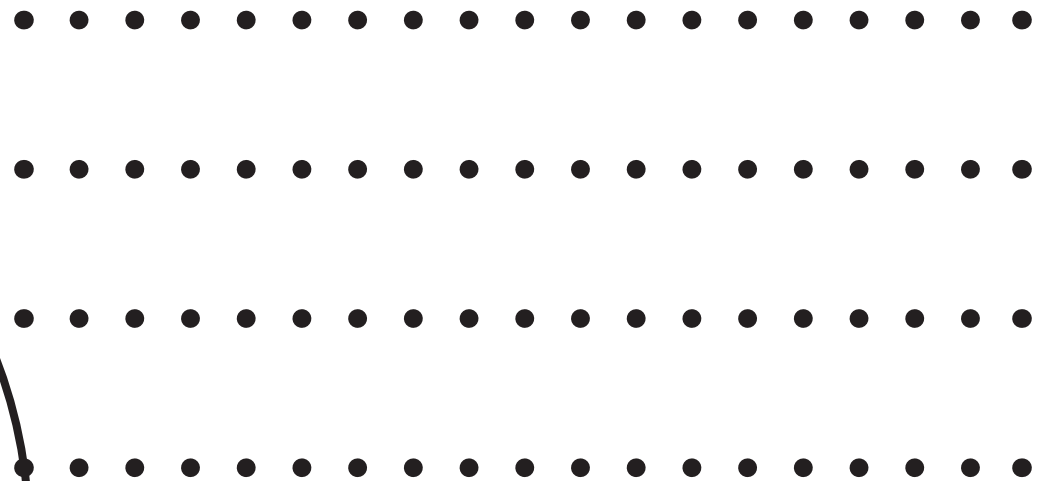
eten we in-
s in het hbo
ces waarbij
e essentiële
gebaseerd is
proces be-
en (herken-
principes die
kenmerken,
ijvoorbeeld:
oet) dragen
at bedrijven
rkopen om
n gevraagd
aken. Hui-
a) die we in
tellen gaan
n markten,
e mores van
consumenten
an worden
idische prin-

terkant van het model. Vanuit de herij
principes kunnen we de inzichten en ker
die eruit voortvloeien gaan ontwikkelen
de nieuwe regels voor het business onder
over wat moet en mag uitwerken. Voort
durend op het eerdere voorbeeld: vanuit
nieuwe business principes dat het schep
van financiële waarde nooit ten koste n
gaan van menselijk en ecologisch welbe
den en dat economische groei derhalve all
nog nagestreefd wordt wanneer en waar
daadwerkelijk bijdraagt aan het verbete
van het leven van mensen en tegelijker
niet ten koste gaat van het ecosysteem, ver
deren de inzichten over nut een noodzaak
markten, de totstandkoming van prijzen,
mores van het bedrijfsleven, en het doel er
functie van marketing. Daarmee verande
ook de regels: bedrijven moeten eerder n
der dan meer spullen verkopen en welli
moet reclame helemaal verboden worden

Het betreden van de Plek der Moeite

Kunnen we de moeite die vernieuwing
het business onderwijs allemaal *kost* –
vermoeiende en ontmoedigende onder
ming – verleggen naar de moeite die de

RUIMTE VOOR JE EIGEN GEDACHTEN OF MOEITE

zien we mogelijkheden.

reden voor docenten en Plek der Moeite te willen de moeite die het kost, is steeds duidelijker wordende nomische systeem zelf. De fundamentele tekortkomin-

n, de feitelijke onjuistheid are onrechtvaardigheid van laat zich steeds moeizamer vereld is eenvoudig te com-

en) vertrouwen op een e ons voorhoudt robleem een

markt) zal letterlijk en van de kille rappor-oudbare grondstof-

r van een en de reële nucleaire oorlog

ndgebied maken dui-argumenten uit de standaard k niet alleen ontoereikend ringen van onze tijd aan te

ten maar wel te willen verke uitproberen. Om trage vra tijd te nemen, stil te staan en geloofsartikel dat stelt dat e noodzakelijk én goed is, laat makkelijk vervangen door en overtuigend verhaal ron kost tijd. En moeite.

Eén manier waarop op De H invulling wordt gegeven aan de Plek der Moeite is door

hoe we ons kunnen v fenomeen onzek

traditionele t werkt vanu onzekerhe

teruggeb zameling waarop sende wi

ren, zoekt man naar a dit frame v

ment. Binnen ha 'onzekerheidsvaardigh

ken naar de mogelijkheden niet primair te beschouwen a dige plannen dwarshoomt n

but crucially important problems and, when asked to describe their methods of inquiry, they speak of experience, trial and error, intuition and muddling through.' (Schön, 1983, p. 43)

De Plek der Moeite is een plek waar dingen altijd moeizaam zullen gaan. Het is een plek waar geklooi, gepruts en gemodder geen fase is waar we als onderwijsprofessionals doorheen moeten – het is de bestemming. Dit vraagt van onderwijsprofessionals dat voor zichzelf én in de ontwikkeling van hun studenten werk maken van ethische en morele kwaliteiten: moed, geduld, vermogen om onzekerheid en onduidelijkheid te omarmen en toewijding aan problemen 'van grote menselijke zorg'. Als het hbo de noodzakelijke maatschappelijke verandering wil vormgeven via haar business onderwijs, dan betekent dit twee dingen. In de eerste plaats zal zij de Plek der Moeite niet alleen moeten herkennen en erkennen, maar ook omarmen en koesteren. Ze dient zichzelf er zodanig mee vertrouwd te maken dat het een plek wordt die niet langer afschrikt maar inspireert en perspectief geeft.

Jacco van Uden is lector Change Management aan de Haagse Hogeschool en Kaj Morel is lector New Marketing in Expertise Centrum Sustainable Business aan de Avans Hogeschool Breda

also bear gre solving ability school gradu how the eco influence wh means gradu
3 In *Economy nomics Edu* en Joris Tiel perspectieve 16 perspecti behorende li
4 In *Tijd voor over onze e* (2018) onder huidige neoli ternatieve pr de betekenis zeven altern veel overlap betekenisec zijn lectorale *nomie. De v* de betekenis mische stron

Literatuur

Achterhuis, H. (2 Lemniscaat. Algemeen Dagb beleggers ko ningen op: 'D

Werken op de Plek der Moeite kan niet zonder het kritisch bevragen van waarden en diepe overtuigingen

> LEEES HET HELE ARTIKEL ONLINE

<https://lectoraatchangemanagement.nl/wp-content/uploads/2023/03/innovatie-van-het-business-onderwijs-werken-in-de-plek-der-moeite.pdf>

SCHRIJFSELS

VERDRIETIG

Ik voel me vandaag verdrietig en waarom weet alleen ik en ik wil het niet delen. Heb het gevoel in twee werelden te leven. Een van wanhoop en van hoop en daar word ik continue tussen heen en weer geslingerd.

MAGIE

Moeite en magie. Het zijn twee woorden die me bezig houden. Plek der Moeite ja. En Plek der Magie. Zonder moeite geen magie. Daar geloof ik echt in. Zonder gen geen zon en zo kan ik nog wel even doorgaan. Leren, business-onderwijs als plek der moeite wat betekent dat dan. Wat voor de een moeite kost gaat de ander juist makkelijk af.

9. EEN ervaringsdeskundig perspectief OP DE PLEK DER MOEITE

Dit is niet evidenced based. En daarom ook (de moeite) waar(d).

Discours

Tekst produceren is iets waar we in een Plek der Moeite zo min mogelijk mee bezig willen zijn. Vermijd in elk geval teksten als in project plannen, beleidsnotities, indicatoren en resultaat gerichte opbrengsten. Je kunt dit soort documenten wel gebruiken om discours analyses op los te laten. Om te ontdekken waar het systeem waar we in vastgedraaid zijn, zichzelf talig steeds in rondraait. Ook is het boeiend om strategische beleidsplannen van verschillende jaren te verknippen en verplakken. Om er overheen te schilderen of affiches van te maken waarmee je mensen uitnodigt voor de Plek der Moeite. In een Plek der Moeite die op zoek is naar “vernieuwing” helpt het ook om te zoeken naar nieuwe taal en werkvormen. De Kunst is dan ook weer om de nieuwe vorm niet in het oude perspectief te zetten. Er was een periode dat er op elke MT hei Sessie zogenaamde visuele notulisten aanwezig waren

Plekken der Moeite zijn soms gedoogd en meestal nog lang niet bedacht door de functionarissen die ze zouden moeten toestaan. Er is vaak geen expliciete steun en dat geeft wel een s reden tot lichte paniek of hele erge. Ik ken voorbeelden van Plekken der Moeite die ooit een broedplaats van innovatie waren waarin studenten de mooiste dingen deden. De docent die het bedacht had werd vervolgens op non-actief gezet omdat hij zich niet aan het curriculum hield. En voor hetzelfde project en idee kreeg hij vijftien jaar later een Comenius beurs van 1,5 ton. Het is een waar gebeurd verhaal. Elke gelijkenis berust op toeval.

Gevaarlijk

Moeite Loos

Een Plek der Moeite is moeilijk vindbaar. Je weet niet precies wat je ervan moet vinden. Als je er bent weet je nog niet precies waar je bent aangekomen en wat je gevonden hebt. In Plekken der Moeite moet je moeite doen. Al lijkt het juist soms of er geen enkele moeite wordt gedaan. Mensen zitten in rommelige plaatsen op wankelende stoeltjes. Er is geen echte lunch geregeld. De beamer doet het niet en de geplande gastspreker komt niet opdagen. In de zaal staat iemand anders op met een concept waar ie net aan is begonnen en waarvoor hij meedenkers zoekt. Als hij begint te vertellen moeten sommige mensen huilen omdat het precies dat is waar ze al lange tijd naar zochten. Andere mensen staan op om a la minute een theatervoorstelling in elkaar te zetten. Een fondsschrijver meldt dat zij net bezig is met een project dat hier precies bij past. Moeiteloos ontvouwt zich een concept. Ondertussen vertrekken de mensen die je het hardste dacht nodig te hebben omdat de sessie niet is wat ze ervan hadden verwacht. Er is bijna nooit een evaluatieformulier.

Bedoeling

Het expliciet uitleggen van de bedoeling van een Plek der Moeite is niet mogelijk. Meestal kom je pas achter de echte Bedoeling als de Plek geweest is. Of achter de rug. Als we weten waarvoor we bedoeld zijn heffen we onszelf op, heb ik wel eens als voorwaarde voor een “underground specialisten club” genoemd.

Clubhuis

Plekken der Moeite lijken meer op geheime clubhuizen van vroeger. Het is de achterdeur van de club die elke week een nieuwe locatie heeft. Er zijn wachtwoorden en codes. En toch is juist iedereen er welkom die de plek weet te vinden en te betreden. Soms speelt er iemand op een gitaar. Voor mensen die bang zijn voor geitenwollen sokken zijn er ook high tech nerds aanwezig en keiharde business babes. Plekken der Moeite worden gekenmerkt door de rare diversiteit aan mensen die er rondlopen. Je ontmoet er mensen die je anders niet leert kennen. Zeker niet in je werk. En je maakt kennis met disciplines waarvan je niet wist dat ze ook voor jou zouden werken.

Beginners

Als je een Beginner bent van een Plek der Moeite heb je een combinatie van doorzettingsvermogen en naïviteit nodig. Je moet precies weten waar je het over hebt en ook nergens verstand van willen hebben. Beginners en Aanhakers van Plekken der moeite worden bewogen door een sterke intrinsieke bewogenheid voor Change. Het is een innerlijke drive die voorkomt uit woede, frustratie, schaamte in relatie met de liefde voor hun professie en of de wereld.

De Plek der Moeite start eerder vanuit een Praktijk dan vanuit een Theorie. In een Plek der Moeite is de verandering er meestal eerder dan de strategie. Wordt het genie er meestal achteraf ingenaaid. En lopen mensen warm voor zinnen als “Als je de regels volgt doe je niks fout, de vraag is of je goed doet”.

Het kan zijn dat je pas achteraf op een boek stuit dat precies de manier van werken beschrijft die je in de Plek der Moeite met elkaar hebt ontwikkeld. Dat is zowel geweldig fijn als ook beetje ontluisterend omdat je dacht dat je zelf iets heel nieuws had bedacht. Het is wel helpend ook om anderen (mensen die overtuigd moeten worden van “verantwoord en doordacht bezig zijn”) vertrouwen te geven dat het wel eens goed af kon lopen. Kijk hier er is een boek over geschreven. En ook iemand die lezingen geeft. Soms is het een echte professor.

Vooruit Leven.
Achteruit Leren.

SCHRIJFSELS

RIVIER

Een rivier ziet er rustig uit, zij gaat haar weg, vindt zichzelf uit. Maar onderliggend is er chaos, er is leven, er is dood, er zijn spullen die niks zijn maar tegelijk betekenis kunnen hebben voor een ander of een raadsel kunnen oplossen. Eigenlijk is het leven een rivier: we raken kwijt en we gaan kopje onder. Door te blijven zwemmen vinden we een weg. Is het een weg met antwoorden, is het chaos, is er überhaupt wel betekenis. Ik weet het niet, ik zie het niet. Het ligt vast op de bodem. Onvindbaar en alleen.

SCHAARSTE

Juist in de schaarste tref ik de gulheid en de overvloed. Is dat misschien de nieuwe economie. Die lange tafels met eten delen bij mensen die niks hebben. Gesprekken die je niet verstaat omdat je elkaars taal niet spreekt. Toch kost het geen moeite om te begrijpen wat er wordt gezegd. Wat het betekent om in elkaars gezelschap te willen zijn.

ONDERNEMERSCHAP

Het verandertraject waar we nu inzitten zou meer inspiratie uit het ondernemerschap kunnen halen. Ik denk dan aan aspecten als experiment, uitproberen, doen zonder de uitkomst precies te kunnen voorspellen.

Ondernemen is werken op eigen rekening en risico. Dat betekent dat er een kans is op winst of verlies. Of een combinatie van beide.

NIET WETEN

Ongemak heb ik gekozen. Het ongemak waar ik nu aan denk is dat ik geen tien woorden heb kunnen verzinnen. Het is het ongemak in mezelf dat weer keihard naar boven komt en moet landen. Ongemak in Sandra die de boel leidt. Op zo'n manier dat ze zelf ook zoekende is. Het ongemak van niet weten. Niet weten wat er komt. Ongemak vanuit het wel weten en de voorspelbaarheid willen doorbreken. Ongemak, ongemak, ongemak. Het ongemak van afkijken bij de ander.

PLEK DER MOEITE: DE WITTE ROUTE

hoe je via de witte route de plek der moeite benadert

Inrichten

Richt je ruimte in met kunst die iets te maken heeft met MOEITE. Of juist met moeiteloosheid. Dingen die je mooi vindt, of raar, die je denken aanzetten of juist eventjes uit. Of kies een omgeving uit waar je normaal niet bent, nee niet zo'n standaard heisessie met een kroket, het is mooi ook als je een omgeving hebt die een verhaal vertelt dat aansluit bij waar je je mee bezig houdt. Of een verhaal dat je wakker schudt. Dat je als econoom die armoede onderzoekt en beschrijft, dan een dag je gaat schrijven bij de daklozen opvang, of juist op de zuidas. Of je gaat met de daklozen opvang op wijksafari naar de zuidas. Oh nee dan heet het expeditie. Nou ik dwaal weer af.

Luisteren

Wij zaten eigenlijk best op een gewoon mooie plek in Utrecht deze keer. Ik had mijn kunst meegenomen uit Studio Betekeniks. Een beetje van alles en een beetje van niks. We luisterden naar een opgenomen verhaal over HEIMWEE. En daarna luisterden we naar muziek en maakten samen een MOEITE PLAYLIST. Iedereen mocht een nummer kiezen. En tijdens die nummers liepen we door de Kunst, die ineens een soort expositie werd. En mensen gingen ook dansen. Of tenminste ik dan in het begin op STUMBLIN in, dat is ook zo'n lekker nummer en goeie moeite tekst ook best wel. En toen klink Mad World en iemand anders had Realise Paradise opgezet en Cover me in Sunshine. En toen deed ik nog even De Bedoeling van Skaffa; je stappen hebben altijd dezelfde route gevolgd. We sloten af met Don't Worry, die doet

het ook altijd goed. De 3 little Birds van Marley. Als je denkt dat het nu helemaal nooit meer goed komt met de wereld en met alles of gewoon met je eigen werkproject dinges. Dat relativeert dan weer.

Maken

Op de tafel liggen ook tijdschriften en kaarten. De vraag wordt gesteld of je in beeld een soort collage van je eigen Plek der Moeite wil maken. De ene mens vindt dit leuker en fijner dan de andere. Sommige mensen kunnen we niet mee op houden en anderen kunnen er niet mee beginnen.

Schrijven

Op een gegeven moment zat iedereen aan tafel weer. En was de tijd van de sessie ook bijna voorbij. Tijd voor de opbrengst. Om elkaar te brengen naar het thema van de dag. Werken in en aan de Plek der Moeite. Dat was gelukkig in een heldere opdracht met veel structuur. Hij komt uit het concept van Intuïtief schrijven van Het Schrijftuintje en gaat als volgt

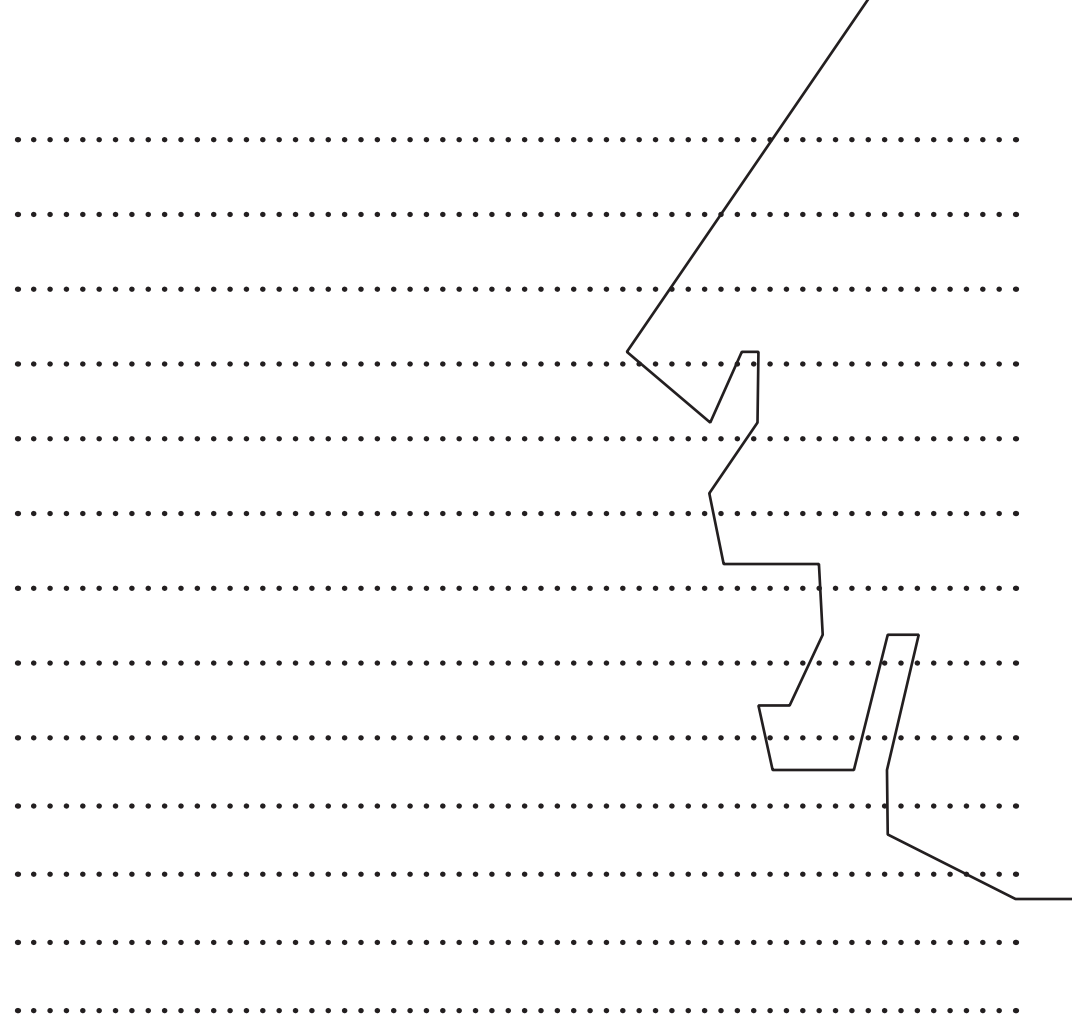
- Doe je ogen dicht. Denk aan deze middag en aan het begrip van De plek der Moeite . Wat heb je meegemaakt? Welke gedachten komen in je op? Wat is het verlangen dat je zelf hebt als het gaat over verandering?
- Maak een rijtje van 1 tot 10 onder elkaar op je papier. En schrijf tien woorden op die in je opkomen, denk niet teveel na, als het er zeven zijn is het ook goed. Net als twaalf
- Kies drie woorden uit het rijtje van tien die je nu op dit moment het meest zeggen
- Kies nu een woord van die drie uit waar je iets langer over door wil schrijven

- Dat schrijven doen we in de vorm van een sprintje. We gaan vier minuten achter elkaar schrijven over het woord dat je gekozen hebt. Je schrijft achter elkaar door wat er in je opkomt. Je haalt je pen niet van het papier, als je het even niet meer weet, herhaal je je laatste woorden
- Na vier minuten stopt de tijd. Je schrijft je laatste woord. Kijk nog eens naar je tekst in het geheel. En onderstreep een zin waar je oog op vakt.

Delen

Samen met elkaar delen we wat we met elkaar hebben geschreven. Dat doen we als volgt in de volgorde waar we ook in hebben geschreven. Je leest je rijtje van tien woorden. Dan je drie woorden. Dan het woord dat je hebt gekozen. Vervolgens lees je je hele tekst voor en je sluit af met de onderstreepte zin. Je knikt. Glimlacht. Of wat er passend is. Dit geldt ook voor de luisteraars. En dan gaan we door naar de volgende.

Soms vormen alle onderstreepte zinnen samen het nieuwe verhaal dat met elkaar is ontstaan.

DOE JE OGEN DICHT.

Denk aan De plek der Moeite.

Welke gedachtes komen in je op?

Wat is het verlangen dat je zelf hebt als het gaat over verandering?

Maak een rijtje van 1 tot 10 onder elkaar op je papier.

En schrijf tien woorden op die in je opkomen, denk niet teveel na.

SCHRIJFSELS

ZOMBIE

Wetenschap is descriptief. Economie is performatief. Zij verandert de werkelijkheid zoals een buitengewoon ambtenaar van de burgerlijke stand dat doet bij een huwelijksvoltrekking. Is de economie daarmee een wetenschap? Niet als ze performatief blijft. Dan blijft ze de mens stereotyperen als homo economicus. Wordt economie een wetenschap dat wordt de mens kleurrijker, socialer, relationeler, empathischer, zorgzamer. De homo economicus is een drug die ons transformeert tot zombie. Het doodt het menselijke in ons.

UIT DE WEG GAAN

Daadkracht, starten, doen, beginnen, willen, kunnen, triggeren, drijfveren, overtuiging, bezieling, stout zijn, vrij zijn, groots denken, durven loslaten, anders willen, breed kijken, co-creatie, ambitie, van betekenis willen zijn, moedig, dwars, doorzetten, meenemen, walk the talk, wat kun je wel, wat kan er samen, wat kan ontstaan, wat kan evalueren, wat mag ontstaan, wat wordt uit de weg gegaan. Welke gevoelens zijn er; welke aannames? Kloppen die nog wel. We willen een open mindset creëren en afscheid nemen van het oude bekende.

SYSTEEM

Bims en betekeniks. Of was het Simba. Smibanees. Straattaal. De taal van de Bijlmer: Flats. Onderadvies, bovenadvies. Het systeem deugt niet en dat is het systeem. Is Bijlmer een systeem? Overvecht, Amsterdam, Utrecht. Politiek? Als je een woord niet kent, dan betekent het niks. Waar gaat het dan over? Je verdiepen in de ander misschien? Ben je Nike? Of ben je Adidas?

OPTIMISME

De plek der moeite verschilt per persoon en is anders voor iedereen. Als ik zo kijk naar alle maaksels dan zie ik verschillende insteken. De een focust zich op het probleem. De ander op de oplossing en weer iemand anders op de weg er naar toe. Dat zie ik ook in duurzaamheid. Het is een containerbegrip geworden en iedereen interpreteert het op een eigen manier. Ik ben dus vooral benieuwd naar "Wat is de Plek der Moeite voor jou?" Ik kan alleen vertellen wat het voor mij betekent en dat komt gedeeltelijk voort uit mijn ervaringen. Voor mij heeft de plek der moeite iets met Optimisme te maken. En met Anderen zijn.

MOEITE MIJMERING

Gevaarlijk.

Is een plek der moeite dat?

Misschien.

Is het niet gevaarlijker om de
moeite te negeren?

Want hij is er wel.

Onvermijdelijk.

De. Moeite.

Trotseer het gevaar.

De. Moeite. Waard.

MOEITE MIJMERING

De hal is het visitekaartje van je huis.

Zorg dus dat je hal
uitstraalt wat jij wilt uitstralen.

Serieus?

Willen we ons hier druk om maken?

Hoe je hal eruitziet.

Je hal als persoonlijk identiteitsstatement.

Zucht.

Het is het net het economisch onderwijs.

Dat is ook een karikatuur geworden.

Een karikatuur van eenvoud en maakbaarheid.

De wereld als BV.

Business als spreadsheetmanagement.

De mens als human resource.

Aan de andere kant.

Het klaslokaal als visitekaartje van moeite.

Zorg dus dat je klaslokaal moeite uitstraalt.

Hmm...

MOEITE MIJMERING

De plek der moeite als evangelie.

Als Al, de grote verlosser.

De oplossing voor alles.

Alles wordt beter in de plek der moeite.

Oppassen.

Dat Moeite

Geen trucje wordt.

MOEITE MIJMERING

Plek der moeite.

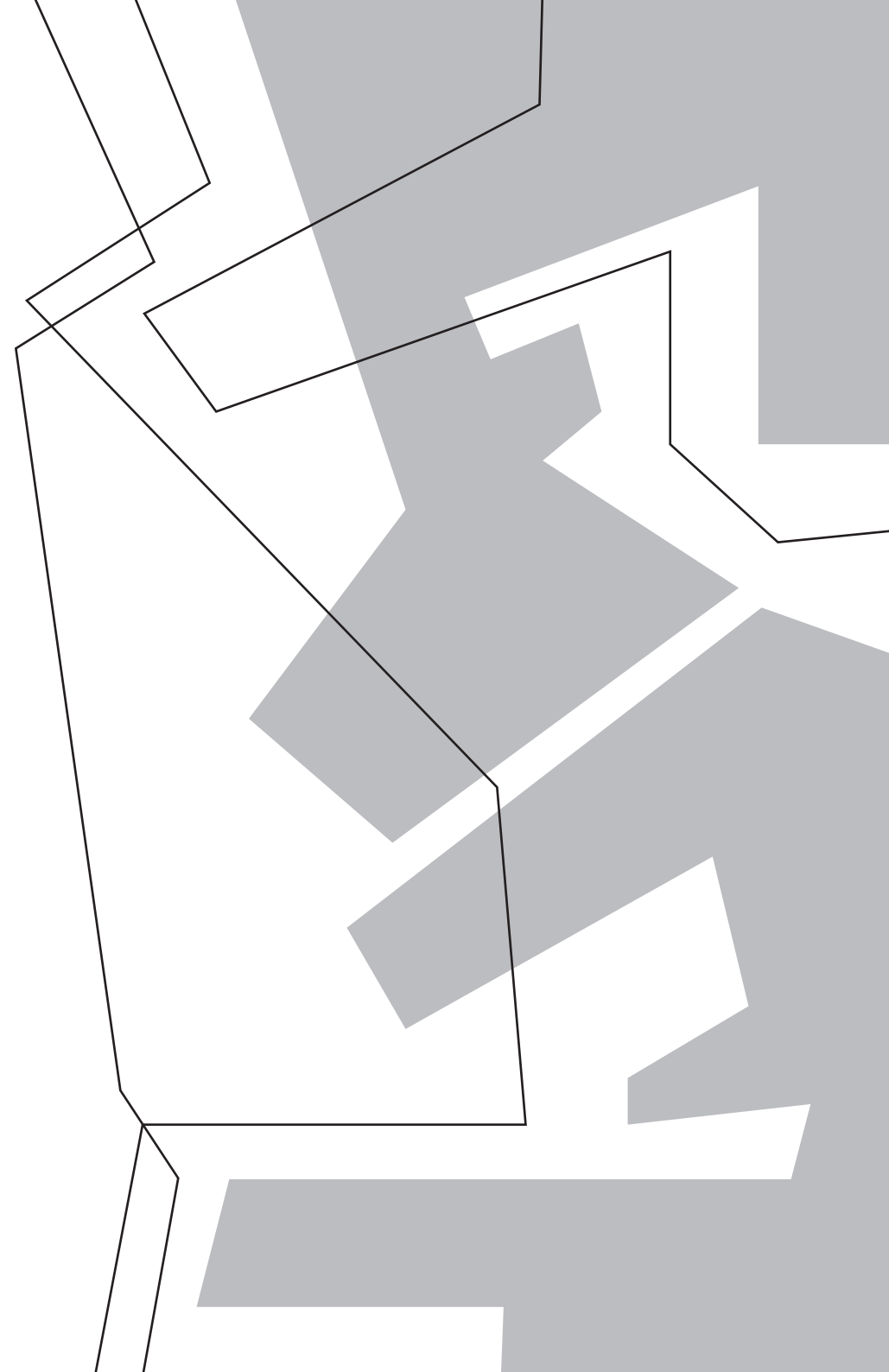
Spring dan.

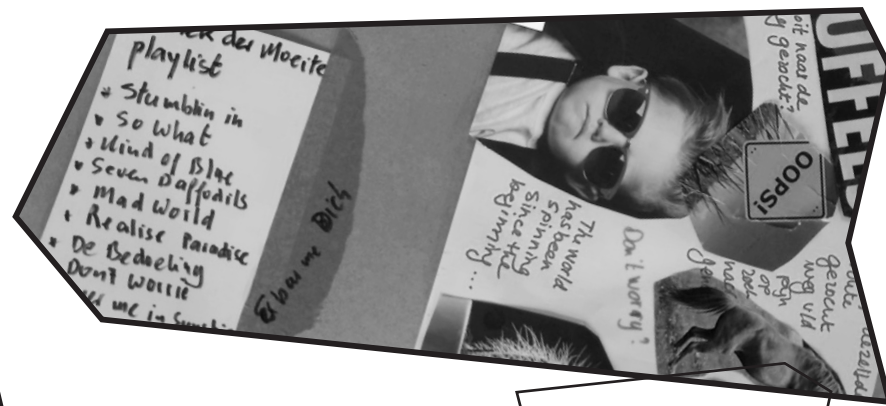
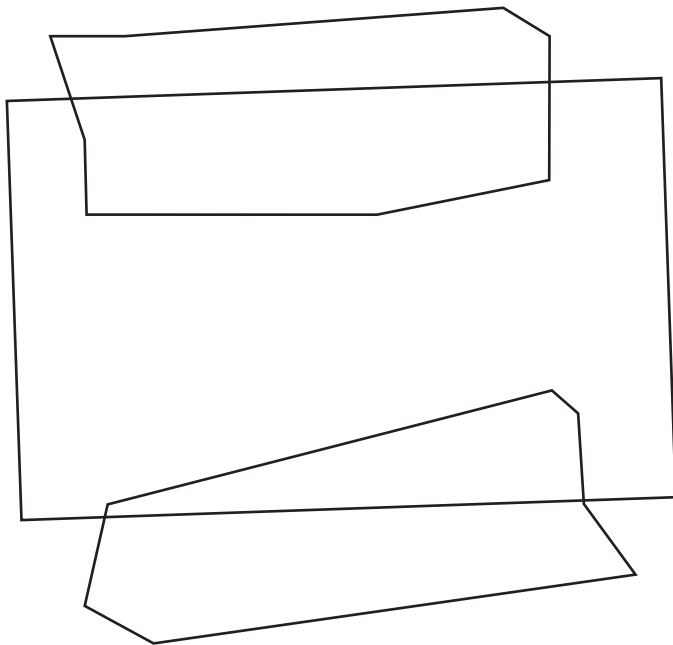
MOEITE MIJMERING

Hoe klinkt het in de plek der moeite?

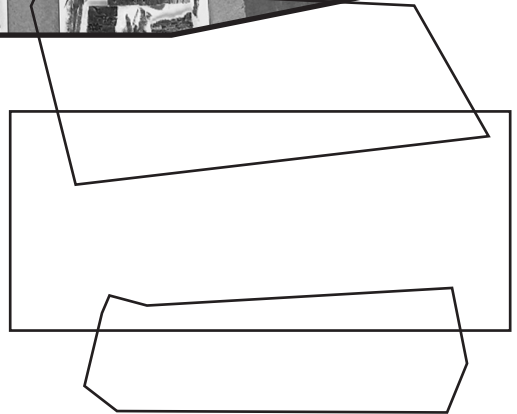
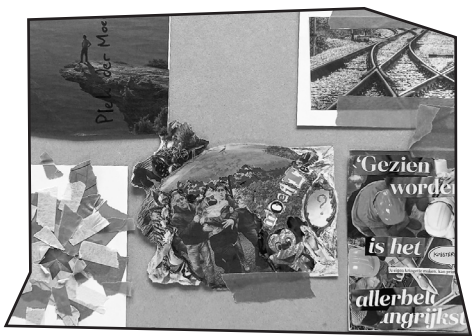
Misschien zo.

(zoek maar op: songtekst Bobbie Mc Ferrin,
dont worry, be happy)

DIT SPREEKT VOOR ZICH

II. Plek voor een column

Wat te doen als jij gelijk hebt, en de ander niet? Iets concreter: wat als jij een verandering voorstelt en de feiten daarvoor aan je kant hebt, en de ander maar niet in beweging komt?

Je belt een veranderkundige.

Die weet namelijk dingen over 'weerstand tegen verandering'. De veranderkundige zal je vertellen dat feiten van bescheiden waarde zijn in het over de streep trekken van de weerspannige ander. Ze wijst op de boekenkasten die erover zijn volgeschreven. In ieder geval hopeloos verouderd is het idee dat je met extra of beter gedoseerde feiten de veranderweigeraar tot inzicht en inkeer kunt bewegen. Weerstand tegen verandering is het terrein geworden van politiek ('tja, hij voelt heel goed aan dat deze verandering niet in zijn belang is'), van psychologisering ('je vindt dit eng, hè') en zelfs pathologisering ('pure melancholie').

Deze verrijking van het vakgebied - zie hier de mens, in al zijn irrationaliteit - komt met een nare bijmaak. Want wat als we het niet over schattige trivia hebben, maar oog in oog staan met levensbedreigende feiten?

Casus: de vernieuwing van economisch onderwijs in het hbo. Wat op het spel staat is niets minder dan de toekomst van onze economie. We hebben een platform opgericht dat zich buigt over de vraag hoe we onze studenten zo

NAAR EIGEN INZICHT IN TE KLEUREN

kunnen opleiden dat zij de vormgevers worden van een economie die wél deugt. Geen klein bier, en we hebben het platform dan ook Onderwijsvernieuwing als Plek der Moeite genoemd: onderwijsvernieuwing die de moeite waard is, waar je moeite voor wilt doen, en waar alles dan ook vanzelfsprekend moeite kost.

We nodigden docenten en andere onderwijsvernieuwers uit om iets te zeggen over de aard van de moeite die zij ervaren in hun hervormingswerk. Wat blijkt: een groot deel van de moeite hecht zich aan het gebied waar je het niet verwacht. Rond de feiten dus.

Misschien was het naïef om te denken dat feiten voor zich

zouden spreken, maar ze zouden je toch in ieder geval niet in de weg moeten zitten. Het tegendeel lijkt waar. Ten eerste zijn het de feiten zelf die moedeloos stemmen. De klimaatcrisis is echt heel erg en wordt nog veel erger. Ten tweede: vind je ergens de kracht en moed om te willen redden wat er te redden valt, blijk je niet uitsluitend omringd door strijdmakkers voor onderwijsvernieuwing. Studenten, collega's, leidinggevendenden - ze vinden vaak het hunne van jouw feiten. Er zijn ook andere, hoopvolle feiten met betrekking tot de klimaatcrisis. En feit is ook dat het werkveld van nu niet zo bezig is met de zeespiegel van 2050. Ook de ogen van de studenten rollen feitelijk ('niet weer iets met de Sustainable Development Goals...').

Vernieuwers van het economieonderwijs hebben zo een dubbele strijd te leveren: de strijd tegen de tranen om de klimaatcrisis en de strijd tegen het ongeloof van zoveel gelatenheid. Echte moeite is niet 'uitdagend' of 'net buiten de comfort zone'. Gevraagd naar de wijze waarop de moeite zich in onderwijsvernieuwers zelf manifesteert, noteren we 'frustratie', 'somberheid', 'energieverlies', 'op willen geven', 'opzien tegen de les', 'verlies aan strijdvaardigheid', 'ziek', 'ergernis over kortzichtigheid', 'triestheid' en 'endemische eenzaamheid'.

De hulpvraag die dezelfde onderwijsvernieuwers stellen: in het licht van wat zo overduidelijk moet gebeuren, wat

moet ik doen om de ander achter me te krijgen, en niet tegenover me?

De veranderkundige lacht nog eens minzaam en vervolgt dat succesvolle verandering zelden het karakter heeft van 'je zin krijgen'. Veranderen is schipperen, temporiseren, oprecht luisteren naar de ander en voelen waar de pijn zit. Veranderen is niet jezelf boven de ander plaatsen, het is kleine openingetjes zien en je verlies nemen. Het is drie stappen vooruit, en dan twee stappen terug, soms zelfs andersom. Veranderen is de tijd nemen, uitzoomen en reflecteren op je eigen uitgangspunten. Veranderen vergt enerzijds dat je ...

Ja, denk je, ja - is allemaal waar misschien. Maar wat als de situatie die voor ons ligt niet zoveel gemakende redelijkheid verdraagt? Wat als mijn realiteitszin heftiger en existentiëler is, meer gewicht in de schaal legt dan de jouwe? Wat als ik gelijk heb, en jij niet? Wat als ik zeg dat waar we nu staan een keerpunt is, en ik me ineens herinner dat Ramsey Nasr daarover in De Fundamenten schreef: "Wij moeten handelen, in het volle besef dat elk keerpunt zowel een moment is als een plek: een goed moment om stil te staan, een rampzalige plek om af te wachten."

Wat als dit toch vooral een plek is?

SCHRIJFSELS

HOE DAN?

We zijn het eens over de noodzaak maar blijven daar in hangen. Strategy is in the details, we moeten het hebben over HOE we het systeem kunnen veranderen of ontwijken. Hoe mobiliseren we mensen, docenten en studenten om betekenis te geven aan business. Hoe vullen we de rol in als facilitator van ontwikkeling van jongeren? Hoe veranderen we het denken over ontwikkeling? Hoe zorgen we er voor dat jongeren regie over hun leren krijgen, nemen en aandacht voor hun ecosysteem en de aarde krijgen. Hoe veranderen we het gedrag en denken van professionals en hogescholen.

12. Eind- GEDICHT

Komt er nog een Elfstedentocht

Plek der Moeite

De plek der moeite overwint uiteindelijk het verdriet dat je voelt als het moeilijk gaat worden.

Het ene doen
en het andere niet laten.

Het lukt me bijna niet om de vraag te beantwoorden zonder de lading van schuld mee te nemen.

Wie ben ik als ik niet mag zijn?

Ik weet eigenlijk niet echt wat dat is, diepgaan, tenminste, ik weet het voor mezelf, maar ik ben maar ik en eigenlijk krijgen de woorden diep gaan pas echt betekenis in relatie tot de ander.

Dan zorgen dat er sprake is van gecontroleerd exploderen.

Ik hoorde resilience en rechtvaardigheid vandaag en veerkracht en herstel.

Komt er nog een Elfstedentocht?

COLOFON

Hulp bij Moeite is een uitgave van het
Lectorenplatform Vernieuwing Economieonderwijs

Frank Berkers, Hogeschool Rotterdam
Kees Klomp, Hogeschool Windesheim
Kaj Morel, Avans Hogeschool
Matthias Olthaar, NHL Stenden
Liesbeth Rijdsdijk, Hogeschool Windesheim
Jacco van Uden, De Haagse Hogeschool

Ontwerp Plek der Moeite:
Sandra van Kolfshoten, Onderwijskunst

Ontwerp Hulp bij Moeite:
Connie Vissers, Inner Henry

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door
Regieorgaan SIA.

1. De moeite die **ONDENKBAAK-
HEID** heet

1. De moeite die **Luiheid** heet

1. De moeite die **paradigm shift** heet

1. De moeite die **evolue** heet **(vervolg)**

ZICHT OP DE MOEITE

1. De moeite die **fragmentatie**
inbrenging heet

1. De moeite die **experimenteren**
pedagogisch heet

1. De moeite die **activistische**
houd heet
aan waken

